

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Стаття присвячена визначенню ключових характеристик соціально-економічної кризи 2008-2009 років, її впливу на економіку України в цілому та її регіонів зокрема. Визначені основні наслідки кризи. Особлива увага приділена змінам тенденцій соціально-економічного розвитку у післякризовий період Чернівецької області. Сформульовані загальні напрямки подолання негативних наслідків кризи.

Статья посвящена определению ключевых характеристик социально-экономического кризиса 2008-2009 лет, его влиянию на экономику Украины в целом и ее регионов в частности. Определены основные последствия кризиса. Особенное внимание уделено изменениям тенденций социально-экономического развития в послекризисный период Черновицкой области. Сформулированы общие направления преодоления негативных последствий кризиса.

The article is dedicated to the definition of the key characteristics of social and economic crisis of 2008-2009, its influence on the economic of the country in general and its regions in particular. The main consequences of the crisis are determined. Special attention is paid for the changes of the tendencies of the social and economic development in post-crisis development of Chernivtsi region. The main directions of negative effects of the crisis overcoming are formulated.

Ключові слова: регіон, криза, подолання кризи, чинники кризи.

Складний і неоднозначний перебіг трансформаційних процесів в економіці України, особливо у контексті наслідків соціально-економічної кризи, обумовлює необхідність пошуку шляхів найбільш ефективного використання усіх елементів потенціалу регіонів країни, у першу чергу, підприємницького потенціалу як найбільш капіталомісткого чинника відновлення стабільності регіонального середовища та закріплення перспективності цієї стабільності. Підтримання високої ефективності функціонування підприємницького сектора регіонів у довгостроковій перспективі можливе лише за умови забезпечення раціонального використання наявних ресурсів, які сьогодні знаходяться в дефіциті та не завжди належної якості. Зокрема, це фінансові та трудові ресурси.

Зазначимо, що на сьогодні в Україні склалася ситуація, коли криза спочатку суто фінансова перетворилася на загальноекономічну, згодом простимулювала кризу довіри до інститутів влади, банківського сектора, демократичних засад у цілому, що погіршило соціально-економічний стан країни та її регіонів.

Тому сучасні вчені, політики, економісти-практики не дають бодай якихось одноставних коментарів щодо протікання і завершення кризи, її впливу на регіональний розвиток країни, щодо шляхів подолання її наслідків та недопущення подібного у майбутньому як у цілому по державі, так і на рівні регіону. Окремі дослідження даних питань прослідковуються у працях В.М.Геєця [2], М.З.Згуровського [5], Я.А.Жаліла [4], І.П.Макаренко [6], В.І.Мунтіяна [7]. Значний доробок у галузі регіоналістики зробили М.І.Долішній [3], І.М.Комарницький [8], О.В.Кужель [10], В.І.Пила [11], Д.М.Стеченко [2].

Водночас, багато питань щодо сучасної кризи даними працями не охоплені, зокрема такі, як непередбачуваність масштабів кризи, непрогнозованість її завершення, комплексність впливу на значну частину суспільства та багато інших аспектів. І майже недослідженими залишаються питання нівелювання негативних наслідків кризи.

Якщо традиційні дослідники вважали, що головними наслідками криз є загальне оновлення економіки, злиття і поглинання у підприємницькому секторі тощо, то сьогодні показує епізодичність та несистемність протікання таких тенденцій, а отже, постає необхідність нових підходів до вивчення кризи та її наслідків. Особливо це стосується регіональних аспектів, зокрема, вивчення кризових факторів формування соціально-економічного середовища регіонів, взаємозв'язку наслідків кризи і функціонування підприємств у різних регіонах, ранжування пріоритетних проблем подолання кризи на різних рівнях (мікрорівні, рівні місцевих органів виконавчої влади, регіональних інституцій самоуправління) тощо.

Метою дослідження є визначення тенденцій розвитку регіонів у післякризовий період та визначення ключових факторів впливу кризи на соціально-економічне середовище регіонів на прикладі Чернівецької області.

Політолог Д.Богуш слушно зазначає у своїй праці [13], що сучасна криза зазначила декілька тенденцій:

1. Зміна підходів та парадигм.

У зв'язку з прискоренням прогресу та кризових процесів – принципово змінюються правила гри в економіці, політиці, бізнесі. Всі, хто залучає новітні технології та підходи чи адекватні старі – вийдуть з кризи з найменшими втратами.

2. Конкуренція стала жорсткішою.

Сегменти споживання скорочуються як у світі, так і в різноманітних галузях. Конкурентна боротьба переважно переходить в інформаційну сферу і стає більш технологічною та агресивною.

3. Віртуальна додана вартість зникає.

Це стосується товарів, послуг, віртуальних цінностей. Залишається запит на реальні функціональні характеристики, оптимальне та конкурентоспроможне співвідношення ціна-якість.

4. На перший план виступають адекватні стратегії.

Той, хто має стратегію, знає, що робити в майбутньому, володіє необхідною інформацією та даними – знаходиться в принципово виграшному становищі порівняно з іншими.

5. Кожен сам за себе.

Надія на державу, вищі інстанції, фінансову систему та глобальну зацікавленість у регіональних проектах тане на очах. Хто як підготувався, чи має відповідні стратегії, ресурси і технології – таким чином зможе вижити.

Можливо, не дуже аргументовано, але, на нашу думку, можна в цілому

погодитися із запропонованими твердженнями. Зауважимо, що вони стосуються передусім мікрорівня, тобто окремих підприємств. Спробуємо їх розглянути у регіональному контексті.

Для успішного функціонування регіону необхідна наявність кількох умов: ресурсний потенціал регіону (природний, кадровий, фінансовий, науковий тощо); інфраструктурне забезпечення зв'язків регіону із сусідніми територіями та державою в цілому; взаємоузгодженість інтересів регіональних суб'єктів господарювання; наявність стратегії/програми дій щодо забезпечення сталого розвитку.

Якщо порушується одна з умов, то регіон починає функціонувати нестабільно. Так і сталося під час кризи.

Слабкі складові потенціалів регіонів, такі як відносна фінансова залежність від центру, недостатня розвиненість інноваційних досліджень та їх впровадження послабили загальний потенціал територій, збільшивши їх розрив із великими соціально-діловими осередками країни, що призвело до поступового "захоплення" слабких регіонів сильними без особливого врахування інтересів перших. При цьому спостерігається тенденція не стільки інвестування у "новозахоплені" регіони, розвиток інновацій чи реалізацію інших бізнес-проектів, скільки використання їх як додаткових ресурсних джерел (фінансових ресурсів, трудових, матеріальних тощо).

Це спричинило посилення конкуренції і переведення її у більш агресивні формати, такі як поглинання конкурентів, купівлі з метою доведення до банкрутства і, таким чином, позбавлення від конкурента. Рідше зустрічаються об'єднання підприємств-конкурентів на паритетних засадах.

Кількість конкурентів на ринку стає меншою, від чого, перш за все, страждають споживачі, оскільки конкуренція небагатьох підприємств (фактично – розширена олігополія) часто має неціновий характер, також цю конкуренцію важко назвати конкуренцією якості та асортименту. Переважно конкурентні дії зводяться до агресивної масштабної кампанії з використанням технологічних нововведень: білбордів, сітілайтів, трилайтів, директ-реклами (передусім поштової) тощо.

Зникають або значно скорочуються у обсягах цілі сегменти підприємницької діяльності (наприклад, агентства нерухомості, торгівля якісним одягом, взуттям, продуктами харчування, побутовою технікою, банківськими послугами, страховими послугами тощо), внаслідок чого велика кількість населення втрачає роботу, а отже, – зарплату. При цьому часто у таких людей залишаються несплаченими кредити (здебільшого в іноземній валюті). А це, в свою чергу, сприяє збільшенню соціальної напруженості в регіонах.

За таких умов кризового середовища малі і середні підприємства, як основа підприємницького потенціалу регіону, у сукупності із традиційною для вітчизняних підприємств відсутністю орієнтирів, місії й цільової спрямованості розвитку бізнесу, можливості розпізнавання впливу його зовнішнього оточення

й адекватної реакції на нього, а також здатності адаптуватися чи навіть активно впливати на це середовище, на жаль, стають безпомічними сьогодні і безперспективними на майбутнє, залишаючись сам на сам із кризою.

А продумана стратегія дала б можливість вирішити безліч питань щодо узгодженості виробничих і відтворювальних процесів, скоординувати діяльність різних підсистем і тим самим підвищити потенціал кожного підприємства, а отже, регіону, а також його адаптивні можливості.

Однак існує об'єктивна проблема запровадження стратегічного управління на таких підприємствах. Вона полягає в тому, що єдиного стандартного рецепту організації оптимального управління підприємством у довгостроковому періоді не існує і тому треба постійно обирати той тип управління, який є найбільш адекватним і певному типу підприємств, і певному типу проблем. Тобто стратегічні підходи не можна звести до уніфікованих рутинних схем і одноразових процедур, а треба до його запровадження підходити творчо і в індивідуальному порядку. Це стосується як окремих підприємств, так і сфер господарювання та регіону в цілому.

А це пов'язане з великими зусиллями та витратами часу і ресурсів.

Зауважимо, що за сучасних умов продовження кризи у поєднанні із соціально-політичною нестабільністю підприємницького середовища, а відтак, відсутності повної достовірної інформації про тенденції розвитку галузей і ринків регіону та країни, про конкурентів, про нові технології тощо, стає майже неможливим уникнути помилок у стратегічному виборі. Це може негативно впливати на бажання та ініціативу багатьох підприємців щодо запровадження і застосування стратегічного менеджменту у їхньому бізнесі. Відповідно, це призводить до подальшого поглиблення кризових явищ в економіці регіону, послабленню його господарського потенціалу та погіршенню підприємницького клімату.

За цих умов справді починає спрацьовувати суто український принцип "моя хата скраю". Тобто сподівання державної та регіональної підтримки, апелювання до вищих інстанцій, фінансової системи та глобальної зацікавленості міжнародних організацій в регіональних проектах зменшується з кожним днем. Відповідно, такий підхід до ведення бізнесу хоч і дозволяє виживати багатьом вітчизняним підприємствам, однак тягне економіку назад і вниз.

Ілюстрацією окреслених тенденцій можуть слугувати окремі показники регіонального розвитку, представлені у таблиці 1.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Таблиця 1

Окремі показники соціально-економічного розвитку Чернівецької області
у 2008-2010 роках

Показники	2008 р.	2009 р.		Січень-серпень 2010 р.
		за 2009 р.	за січень-серпень	
1	2	3	4	5
Ціни				
Індекс споживчих цін, у % грудень до грудня попереднього року	119,0	110,1	106,2 ¹⁾	104,1 ¹⁾
Індекс цін виробників промислової продукції, у % грудень до грудня попереднього року	123,5	108,0	106,2 ¹⁾	103,6 ¹⁾
Індекс цін на будівельно-монтажні роботи, у % до попереднього року	135,3	111,3	114,1	114,5
Виробництво				
Індекс промислового виробництва, у % до попереднього року	104,0 ²⁾	74,6	75,8	103,6
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн.грн.	3251,0	2992,2	1676,6 ³⁾	1622,3 ³⁾
Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн.грн.	3251,0	2992,2	1676,6 ³⁾	1622,3 ³⁾
Обсяг продукції сільського господарства ⁴⁾ млн.грн.	2001,3	2064,4	1031,6	1015,4
у % до попереднього року	100,9	103,2	107,3	98,4
Вантажооборот, у % до попереднього року	164,0	92,2	93,1	121,6
Інвестиції ⁵⁾				
Інвестиції в основний капітал – усього у фактичних цінах, млн.грн.	3732,6	2602,1	985,2	600,6
у порівнянних цінах, у % до попереднього року	125,5	62,4	91,5	59,4
Прямі іноземні інвестиції: приріст (скорочення) до початку року, млн.дол.США	8,9	1,8	1,3	-3,3
темп зростання (зменшення) обсягів до початку року, %	117,3	103,1	102,2	94,7
Фінанси ³⁾				
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (сальдо), млн.грн.	47,8 ⁶⁾	-368,0 ⁶⁾	-120,9 ⁷⁾	-226,2 ⁷⁾
Збиток від звичайної діяльності до оподаткування, млн.грн.	801,7 ⁶⁾	827,8 ⁶⁾	262,6 ⁷⁾	331,0 ⁷⁾
Зовнішня торгівля товарами ³⁾				
Експорт, млн.дол.США,	166,2	119,8	67,9	58,9
у відсотках до відповідного періоду попереднього року	105,6	72,1	69,8	86,9
Імпорт, млн.дол.США,	194,9	104,4	60,8	59,4
у відсотках до відповідного періоду попереднього року	145,4	53,5	53,7	97,8

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Роздрібна торгівля				
Оборот роздрібною торгівлю ⁹⁾ у фактичних цінах, млн.грн.	6871,2	6911,3	4180,5	4826,8
у порівнянних цінах, у % до попереднього року	119,2	87,8	89,8	101,8
Середньомісячна заробітна плата ³⁾				
Реальна, у % до попереднього року	107,4	95,6	96,6	111,2
Зайнятість				
Чисельність зареєстрованих безробітних (на кінець звітної періоду), тис. осіб	18,2	10,3	11,1	8,6
Рівень зареєстрованого безробіття у % до чисельності населення працездатного віку	3,4	1,9	2,0	1,6

1) Серпень до грудня попереднього року.

2) Індекс промислового виробництва у порівнянних цінах.

3) У графі січень-серпень дані за січень-липень.

4) У порівнянних цінах 2005р.

5) У графі січень-серпень дані за січень-червень.

6) Дані наведено без банків та бюджетних установ.

7) Дані наведено без малих, сільськогосподарських підприємств та бюджетних установ.

8) Дані по заборгованості наведені як сума заборгованості економічно активних підприємств, підприємств-банкрутів та економічно неактивних підприємств.

9) Уключаючи роздрібний товарооборот підприємств роздрібною торгівлю, обсяги продажу товарів на ринках і підприємствами-фізичними особами.

Як свідчать дані табл. 1, загальні тенденції погіршення соціально-економічного розвитку Чернівецької області почалися у кінці 2008 року та продовжилися у 2009 р. Найбільших негативних змін зазнали показники інвестиційної активності та імпорту в регіоні, де їх обсяг у 2009 році скоротився майже удвічі. На 10-20% скоротилися обсяги торгівлі, вантажообіг, індекс промислового виробництва впав на майже 25%.

Однак, починаючи з 2010 року, зазначаються окремі тенденції покращення ситуації та ріст у сферах промислового виробництва (на 3,6% за перше півріччя 2010 року), вантажообігу (на 21,6%, досягши докризового рівня), роздрібною торгівлю (на 1,8%) та інших.

Проте залишається негативною ситуація навколо ефективності функціонування самих підприємств: зберігається їхня збитковість (збитки склали 368 млн. грн. у 2009 році і вже 226,2 млн. грн. лише на перше півріччя 2010 року).

Такий стан справ потребує швидкої реакції, щоб остаточно не підірвати сформований за останнє десятиліття регіональний ринок.

Наші пропозиції лежать у двох площинах. По-перше, необхідно ламати свідомість керівників і власників бізнесу щодо переосмислення підходів до управління бізнесом на користь запровадження принципів стратегічного управління, планування та прогнозування діяльності, запровадження довгострокових програм, реалізацію проектів через внутрішнє інвестування тощо.

По-друге, такі кроки можуть мати право на існування лише за умови відповідної підтримки інших ключових суб'єктів регіонального ринку –

державних органів влади та органів місцевого самоврядування, а також громадських інституцій та наукових установ.

Криза – чудовий привід гуртування навколо боротьби зі “спільним ворогом”. Тож грамотно розподіливши ролі відповідно до повноважень, компетенцій і ресурсних можливостей всіх суб’єктів ринку, можливо адекватно зреагувати на негативні наслідки соціально-економічної кризи 2008-2009 років.

Список використаних джерел:

1. Богуш Д. Стратегія та брендинг міста під час кризи / Д.Богуш // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/bogush/49b8edcc6f687>.
2. Геєць В.М. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи / В.М. Геєць. – // Економіка України: Політико-економічний журнал Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України та Національної академії наук України. – 2009. – № 2(567). – С. 5-23.
3. Доповідь Кабінету Міністрів України Верховній Раді України «Про стан та перспективи розвитку інформатизації в Україні за 2008 р.» // www.dki.gov.ua/article/show/alias.
4. Жаліло Я. А. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи: [монографія] /. – Я.А. Жаліло, О.С. Бабанін, Я. В. Белінська та ін. / за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 142 с.
5. Згуровський М.З. Болісне одужання через кризу / М.З. Згуровський // Дзеркало тижня. 2008. – № 47 (726). – 13-19 грудня. – С. 10-15.
6. Макаренко И.П. Экономические кризисы: инструменты прогноза / И.П. Макаренко // Антикризисный менеджмент. 2003. – №8 –С. 8-14.
7. Мунтіян В. Причини і сценарії розвитку світової кризи: український погляд / В. Мунтіян // http://www.harvard-bssp.org/bssp_rus/publications/230.
8. Комарницький І.М. Концепція формування управління розвитком підприємництва та напрямки активізації підприємницької діяльності в регіоні // Регіональна економіка. – 2000. - №4. – С. 70-78.
9. Крайник О.П. Підприємництво як фактор регіонального економічного розвитку // Регіональна економіка. – 2000. - №4. – С. 62-70.
10. Кужель О.В. Регіональні програми підтримки підприємництва в Україні: тенденції розвитку, методологія, практика: Дис. канд. ек. наук: 08.10.01. – Київ, 1999. – 261 с.
11. Пила В.І. Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів та шляхи їх подолання // Університетські наукові записки Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2007. - №3(23). – С. 163-166.
12. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. – К.: Вища школа., 2000. – 223 с.
13. Формування регіональної стратегії розвитку підприємництва і механізмів її реалізації (методичні рекомендації) – Львів: Інститут регіональних досліджень, 1997. – 78 с.